

RAZGOVORI

ZAPIS K »URBANISTIČNI REVOLUCIJI« V LJUBLJANI*

Janez Lajovic

Ni dolgo tega, največ deset let, ko se je na ljubljanskih ulicah prvič po vojni začutil živahnejši utrip mesta. Prvi trolejbusi so začeli obračati na križišču pred Figovcem, maloštevilni avtomobili so se začeli množiti in z novo urejenimi lokali se je v enem poletju Ajdovščina spremenila iz prometnega križišča v živahen, nov del mestnega jedra. Kako smo uživali ob pogledih, ki so se odprli med novo urejenim Figovcem in palačo Glavne zadruške zveze, kako svež je bil vrvež, ki je oživil prej tako pusto pročelje kavarne Evropa!

Takrat je bila Ljubljana še pravo mesto, čeprav tesno, vendar s čisto svojim, značilnim življenjem, ki je ravno pričelo kazati prve znake bodočega razvoja. Ta je bil videti samoumeven in lahak. Bodočnost, ki jo je pokazal natečaj za urbanistično ureditev področja med Dalmatinovo ulico in Kongresnim trgom, je obetala mesto novih, med seboj povezanih sončnih trgov, namenjenih samo pešcem, po katerih bi se lahko nemoteno sprehajali od univerze do Ajdovščine in od Tromostovja do Tivolija, ne da bi se bilo treba umikati avtomobilom ali čakati pred semaforjem. Sonce, južni vetrovi, pogledi na Grad, Krim, Rožnik in planine, zavetne tople ploščadi, intimni lokali, rože, gruče študentov v prehodih, svetle široke fasade novih objektov ob sivem ometu nekdanjih dvorcev, vse to nam je stopalo pred oči, ko smo opazovali makete natečajnih projektov.

Velike možnosti smo odkrili v Ljubljani, ko smo jo primerjali z drugimi, tudi večjimi in bolj pomembnimi evropskimi mesti, ki prav tako kot naše iščejo najboljše poti za bodoči razvoj. Malokatero se lahko pohvali s tako jasno opredeljeno lego, kot jo ima Ljubljana v »ljubljskih vratih«, v zoženi ravnici, kjer se kakor med poloma velikega magneta — med Gradom in Rožnikom — ravnina ljubljanske kotline preliva v barjanske travnike in skozi katera tečejo tudi čedalje gostejše silnice turističnega prometa, ki se iz Severne in Srednje Evrope skozi Ljubljano stekajo v Mediteran.

Ob živahnih poteh, ki so potekale tod skozi vso evropsko zgodovino, se je Ljubljana organsko razvijala vse do časa med obema vojnoma, ko sta gradbena konjunktura in nerazumevanje oblasti onemogočili zazidavo mesta po notnem načrtu, kakršnega je že leta 1895 zanj napravljal znameniti urbanist Camillo Sitte. Vendar pa niti ta doba niti prva povojna leta niso načeli tistih malo zazidanih ali deloma celo nezazidanih površin, ki so ostale ves čas med staro Ljubljano pod grajskim hribom in nekdanjo Dunajsko cesto. Prav to področje, ki sega od Kongresnega trga vse do železniške postaje, pa je

* Globoki posegi v urbanistično podobo našega glavnega mesta, ki smo jim priča zlasti zadnja leta, sprožajo tako med strokovnjaki kot nestrokovnjaki vrsto vprašanj, ki terjajo javne obravnave. Priobčujemo članek arhitekta Lajovca, zato da bi ustregli tej potrebi in da bi spodbudili k javni diskusiji tudi druge pisce. — *Op. ur.*

tisto, na katerem bi lahko bodoči Ljubljani ustvarili njeno »srce«. Malo mest v Evropi ima podobno srečo, da bi tekla železnica in rezervat za bodoče avtomobilske ceste tik ob središču mesta, ki je ravno pravšnje velikosti, da je v njem prostora za vse funkcije, ki jih ima Ljubljana kot središče republike in regiona in ki je zaradi svoje lege tik ob starem mestu, s pogledi nanj in na grajski hrib arhitekturno in prostorsko najzanimivejši del vsega mesta. Tuji arhitekti, ki so kdaj obiskali Ljubljano, so nam često zavidali parke ob središču mesta, naravne sestoje gozdov, do katerih ni četrtr ure hoda, predvsem pa izredno lepo bližnjo in daljnjo okolico.

Nadaljnji študij nas je privedel do spoznanja, da je tudi navidezno neurejena rast mesta ob posameznih cestah, ki je dala Ljubljani značilno podobo, posledica zamotanih zvez mesta z okolico, in da prav nadaljnja dopolnjevanja take rasti lahko ohranijo slehernemu delu mesta današnje prednosti neposrednega stika z naravo. Izdelane so bile študije za zgledno naselje ob eni od cest, načrti za urbanistično organizacijo celotnega mestnega organizma in tudi že podrobnejše študije mestnega središča, zlasti tistih delov, ki jih prvotni natečaj ni zajel. Ko je potreba privedla do ustanovitve Okrajnega zavoda za urbanizem in so se pokazale tudi finančne možnosti za uresničitev večjih urbanističnih zamisli, se je nenadoma zazdelo, da je nastopil čas, ko si tudi Ljubljana lahko dovoli hitrejši korak v bodočnost.

Toda kaj doživljamo?

Natečaj za urbanistično ureditev središča Ljubljane »ni uspel«. Kljub temu, da je vrsta projektov pokazala zelo lepe urbanistične rešitve, se žirija ni mogla odločiti, da bi kateremu od njih podelila prvo nagrado. Vse preveč je namreč ocenjevala projekte po tem, kako so izpolnili zahtevani program, ni pa znala vrednotiti njihovih funkcionalnih in oblikovnih kvalit. Projekti so bili položeni v predal, iz katerih kljub poznejšim naporom niso več prodrli. Edina pozitivna posledica natečaja je bil odlok mestnega ljudskega odbora, s katerim so natečajno področje zaščitili kot nedeljivo urbanistično celoto, ki se ne sme zazidati prej, dokler ne bo izdelan in sprejet dokončni podrobni urbanistični načrt.

Žal pa je tudi ta odlok dosegel prav nasprotni učinek.

Natečajni kompleks je z njim postal zanimiv ne kot bodoči prostor za prebivalca Ljubljane, ampak kot prestižna gradbena parcela, kjer realizacija enega projekta odpre pot k zazidavi celotnega področja. To je uspelo projektantu, ki se urbanističnega natečaja za središče mesta v letu 1957 ni udeležil. Še več: palača sindikatov, ki jo je sprojektiral, je bila prej pod streho, preden je njen projektant — na večkratne zahteve okrajnega sveta za urbanizem — predložil svoj predlog za urbanistično ureditev celotnega področja. Ta je bil kasneje¹ razstavljen kot edini (!) predlog za zazidavo tega področja. In čeprav ga ni obravnaval ali celo sprejel niti en upravni organ, je v tem času isti projektant sprojektiral že drugi objekt na tem področju, poslovno stavbo Metalke, ki danes raste iz tal. Ob razstavi je urbanistični komisiji Zveze društev arhitektov Slovenije uspelo v dnevnem časopisju² opozoriti javnost in odgovorne forume na vsebinsko in oblikovno nezrelost projekta in škod-

¹ Razstava urbanističnih predlogov, ki jo je priredil Okrajni zavod za urbanizem na pobudo SZDLJ spomladi 1961.

² Delo, 2. aprila 1961.

ljivost strokovno slabo pripravljene zazidave ljubljanskega središča, to pa je bilo tudi vse. Projekt se nemoteno izvaja, o sklepu mestnega sveta, da naj se pri izgradnji središča upoštevajo pozitivne pobude natečaja, ni sledu.

Tako zastavljeno delo se kljub obljubam odgovornih forumov, da bo za to področje razpisan ponoven natečaj, tudi danes nemoteno nadaljuje. Projektant Metalke je medtem že skoraj dovršil načrte za novi mestni avditorij, ki naj bi ga postavili na prostor med sedanjo Kazino in hišami ob Wolfovi ulici (katerih večji del bi pa morali porušiti!) Ta prostor je hotel že pokojni arhitekt Plečnik spremeniti v prisojen, zaveten Južni trg, ki naj bi povezal univerzitetni predel ob urejeni Vegovi ulici preko Kongresnega trga s središčem mesta. To misel je povzelo tudi več projektov v natečaju leta 1957. V projektu za novi avditorij pa je od Južnega trga ostal samo še ozek prehod, ki se s široko Plečnikovo urbanistično zasnovo ne more primerjati. Če bo projektantu palače sindikatov in Metalke uspelo prodreti na natečajno območje še s tretjim projektom, ki prav tako kot prva dva kaže nezadostno poznavanje osnov sodobnega urbanizma in usodno pomanjkanje kulturnega čuta (tlakovani del Kongresnega trga je v projektu spremenjen v parkirni prostor pod drévjem!), se bodo možnosti za ustvaritev humanega središča Ljubljane, ki so že danes zelo majhne, zmanjšale na nič.

To toliko bolj, ker se tudi stara Ljubljana kljub dobro organiziranemu delovanju Zavoda za ureditev stare Ljubljane na žalost spreminja v oblikovno in stilno večidel neustrezno historicistično fantazijo. Tej je lahko vzrok edinole romantično usmerjena idejna zasnova, ki ji očitno manjka temeljitejšega poznavanja tako razvoja stilnih oblik v preteklosti kot sodobnih asanacijskih stališč in prijemov pa tudi odnosa do sodobne arhitekture nasploh.

Kaj smo izgubili z graditvijo podvozov, je bilo na tem mestu že napisano.³ Da tedanja predvidevanja niso bila netočna, je prodrlo v zavest že tudi tistim, ki so še pred manj kot enim letom zagrizeno zagovarjali izbrano rešitev. Prostor med postajo in Titovo cesto, ki je z razvojem Gospodarskega razstavišča bolj kot kateri drug obetal Ljubljani živahen trgovski in poslovni center (nad poglobljeno železnico in avtomobilsko cesto), kjer bi se ob ljubljanski magistrali — Titovi cesti — vrvež centra, ki je danes že zajel Ajdovščino, razširil vse do velikih dvoran razstavišča, je z graditvijo podvozov in križišč pred njimi zdrknil na nivo predmestnega križanja ceste z železnico, ob katerem lahko v najboljšem primeru postavimo nekaj lepih objektov, zavitih v zelenje, ki pa nikoli ne bo zaživel kot del mestnega središča. Kako nepopravljive in težke posledice je prinesla Ljubljani lahkomišelná zgraditev podvozov, najlepše kaže pravkar dokončani natečaj za ureditev predelov ob njih. Vsi avtorji nagrajenih ali odkupljenih projektov so čutili potrebo po nadaljnjih podvozih in podhodih, da bi vsaj malo prešli oviro, ki je železnica pri sedanjem stanju ne predstavlja za mesto skoraj nič manj kot prej. Prvonagrajeni projekt CORE 2 arhitektov Omana, Vavkna in Vrhovca, ki se prometno še najbolj približuje možnostim, kakršne bi imela Ljubljana pri poglobitvi železnice, predvideva na ožjem natečajnem območju kar tri nove podvoze, ki so po skupni prostornini nekolikokrat večji od že zgrajenih, pa še vrsto širokih podhodov za pešce pod vso širino železniške postaje. Tudi

³ Naša sodobnost, 1/1962, J. Lajovic, Ljubljansko vprašanje.

drugi prvonagrajeni projekt absolventov arhitekture Blažiča, Premrla in Spindlerja, ki predlaga precej skromnejšo rešitev, ne shaja brez velikih poglobljenih površin, podvozov in podhodov na območju postaje. Če pomislimo, kaj vse bo morala Ljubljana še storiti, da bi promet v njej res dobro tekkel, opazimo, da nismo pri tem še niti na četrto pot in ni brez smisla izjava, pa naj se skriva še toliko globoke ironije v njej, da je še vedno ceneje, če kar takoj znova zasujemo oba podvoza in poglobimo železnico, da bi vsaj stavbe lahko zgradili tako, da bi nam nekoč služile kot pravo mestno središče.

Vzporedno s kopanjem podvozov je doživelo popoln polom tudi prizadevanje za ohranitev Kozlerjevega dvorca na njegovem nekdanjem mestu, prizadevanje, ki so ga spremljali največji takt, zavzetost in strokovne utemeljitve, oprte na izčrpane analize, predvsem pa toliko vztrajnosti in dobre volje, da se je marsikomu že zazdelo absurdno. Plemenita hiša je padla, ostalo je industrijsko pročelje novega konzorcija in velika škrbina v Kongresni trg. Širokemu krogu ljudi je žal za njo, in mnogi že čutijo, da boj zanjo ni bilo trmoglavljenje sentimentalnih psevdoestetov za izginjajočo podobo mesta, ampak spopad humanističnega urbanizma s tehnicističnim. Kajti ni šlo toliko za dvorec — čeprav bi tega v kateremkoli kulturnem mestu Evrope že zaradi njegove lastne vrednosti skušali za vsako ceno ohraniti — kolikor za dvorec na njegovem mestu. — »Ob njem se namreč stika več Ljubljan: baročna, kongresna, predpotresna, predvojna in povojna. Če natanko pogledamo, vidimo pri vsaki svojo estetiko. Ali je boljše ta mozaik ohraniti, ga očistiti in s tem naše mesto obogatiti ali s trudom nadomeščati že obstoječe kvalitete z novimi, večkrat dvomljivimi v oblikovnem pogledu?«⁴ je bilo eno poslednjih vprašanj, preden so dvorec podrli.

Odgovor poznamo. Nedomiselna fasada konzorcija predstavlja nedvomno znižanje arhitektonske ravni tega dela mesta; enega nekdanj najlepših prostorskih prehodov v Ljubljani — iz široke Titove ceste skozi ožino Šelemburgove ulice na Kongresni trg — je zamenjal neopredeljen prazen prostor, ki ni niti trg niti ulica in samo še stopnjuje zadrego v speljavi Titove ceste. To smo prej občutili ob začetku Šelemburgove ulice in bi sploh izginila, ko bi bili ohranili Kozlerjev dvorec. Široka Titova cesta bi se namreč ob njem nevsiljivo zožila in stekla v starejši del mesta, pogledi vzdolž nje pa bi se ustavili na lepi arhitekturi palače. Tako pa je s Kozlerjevim dvorcem padel tudi poslednji branik in prostorski poudarek organskega, razvojnega obravnavanja ljubljanske magistrale.

Titova cesta se nesrečno steka v vogal gimnazije ob Šubičevi ulici in potreba po nadaljnji rekonstrukciji se je rodila sama od sebe. Medtem so že porušene tiste hiše v Gradišču, ki so bile na poti štiripasovni cesti, med njimi tista nasproti nunske cerkve, ki je zaključevala prefinjeno, baročno zasnovano razširitev zgornjega dela Kongresnega trga. Potrebno je le še izprazniti pritličja nekaterih hiš ob tesnejših odsekih ceste in jih preurediti v arkadne hodnike za pešce pa se bo »široka ljubljanska magistrala« povežala z Aškerčevo cesto.

Kaj pa potem? Čemu služijo vsa ta prizadevanja za široko cesto skozi sredo mesta, ki se steka v skupino vil na Mirju? Bo teklo po njej res toliko

⁴ Arhitekt, 4/1960, Braco Mušič, Nekateri urbanistični aspekti ureditve med staro pošto in Kazino.

prometa, da ne bi mogli shajati z manj kot štirimi pasovi in gozdovi semaforjev na križiščih? Se je res promet toliko povečal, da bi prav vsaka drugačna ureditev zahtevala več žrtev prometnih nesreč? Kje so vzroki za to manjjo rušenja, ki vodi v odtujenost, sterilizacijo in tehnizacijo mesta? Sprašujemo se, ali je vse to samo odsev ozkoglednega stremljenja nekaj prometnih strokovnjakov, ki so prepričani, da bodo z avtomati in čimširšimi cestami uredili življenje mesta, ali pa je to predvsem posledica primitivnih in površnih nazorov tistih, ki ta dela naročajo? Druga mesta se namreč trudijo, da bi motorni promet v mestnem središču čimbolj omejila, medtem ko se zdi, da gredo prizadevanja v ljubljanskem primeru ravno v nasprotno smer.

Kdor opazuje to »ljubljsko urbanistično revolucijo«, se mu zdi, kot bi stal ob strani veliki naravni katastrofi, ki odnaša kos za kosom človekovega zavetja, ne da bi mogel to kakorkoli preprečiti. Zato ni naključje, da se čedalje širši krogi ljudi začenjajo zaskrbljeno zanimati za usodo našega mesta. Dvoje očitkov se sliši. Prvega »od zgoraj«: »Ni ga (arhitekta), ki bi se zavzemal za usodo in zunanost Ljubljane!«, drugega iz vrst javnosti: »Kako je mogoče, da se *kljub* toliko utemeljenim ugovorom strokovnjakov sprejemajo odločitve, ki se kasneje izkažejo za težke, usodne napake?« Kdo ima prav?

Zanimivo bi bilo raziskati, kje so psihološki vzroki za prvo trditev. Kajti če že površno prelistamo revijo *Arhitekt*, ki sicer ne izhaja redno, pa vendarle dovolj dosledno zabeleži dogajanja, ali pa če pregledamo arhitekturno rubriko *Naših razgledov*, odkrijemo globoko prizadetost arhitektov ob slehernem posegu v organizem Ljubljane. Res je, seveda, da bi lahko arhitekti marsikatero vprašanje uredili v lastnih vrstah, ko bi bila njihova strokovna zavest in pa moralna in etična odgovornost na višji stopnji, kot je. Mislimo na polemiko v zvezi s preureditvijo bivše Urbančeve trgovine, ki se je prenesla celo v dnevno časopisje in žal pokazala precej nizko strokovno in kulturno raven prizadetega arhitekta. Sem spada tudi bitka proti preureditvi pritličja Fabianijeve hiše na Ajdovščini, kjer skupnemu manifestu društev arhitektov, konservatorjev in urbanistov ni uspelo ustaviti uničenja spodnjega fasadnega pasu, kar pa bi lahko dosegel arhitekt, ki je dela izvajal. Sem spada končno tudi pred časom tolikokrat pretresano vprašanje ljubljanske silhete, ki se od tistega dne, ko je novozgrajeni »kozolec« prvič po predvojnem nebotačniku znova zarezal vanjo in porušil geomorfološko pogojeno enotno višino gabarita med grajskim hribom in Rožnikom, ni mogla več umiriti.⁵

Več ozadja takemu razvoju mesta, kakršnega doživljamo, bi nemara odkrili odgovori na drugi očitek. Ugotovimo lahko, da v poslednjih desetih letih domala niti ena akcija bodisi društev bodisi posameznih strokovnjakov ni pripeljala do spremembe zastavljene poti in da so si bila — v nasprotju z drugimi jugoslovanskimi mesti — v Ljubljani stališča arhitektov in odgovornih forumov z redkimi izjemami do sedaj skoraj še vedno v nasprotju. Kje so vzroki za to?

⁵ Nerazumljivo je namreč, da vsi avtorji, tudi tisti, ki so se nekdanj najbolj zavzemali za ohranitev nizke zazidave v ljubljanskih vratih, zato da bi ta prišla do izraza — misel, ki se zdi še danes vredna vsega upoštevanja — predvidevajo v natečajih in izvedbenih projektih visoke stavbe. In če morda kdo za silo še lahko zagovarja višino stavb ob novem Trgu revolucije z njihovo funkcijo sedeža najvišjega upravnega organa v republiki, je hlastanje za čimvišjimi objekti v ostalih projektih silhueti mesta vseskozi škodljivo. Ta pot vodi nujno v tekmo enega objekta z drugim in že danes si lahko predstavljamo, kakšno bo središče Ljubljane, ko bodo dokončani vsi

Se vedno veljata v slovenski arhitekturni areni dva nepisana zakona: eden za navadne, drugi za izbrane projektante, in še vedno veljajo osebne zveze in priporočila visokih zaščitnikov več kot pa zmaga na natečaju ali strokovne utemeljitve. Samo tako si namreč lahko razlagamo zazidavo ljubljanskega središča po projektih za palačo sindikatov in Metalke, ko so bili vsi upravni forumi brez moči in ko okrajni svet za urbanizem šteje že za svoj uspeh, da se mu je posrečilo doseči ponovno študijo lokacije za bodoči avditorij.

Ali je nujno, da projektantu, čigar rešitve v Slovenskem Primorju so vzbudile v javnosti vrsto utemeljenih pomislov in resnih kritik, prepuščamo zdaj z zavezanimi očmi še zazidavo središča glavnega mesta Slovenije? Ali ni tudi na tem področju že čas, da nehamo, kot se v svojem govoru na V. plenumu CK ZKS zavzema Stane Kavčič, politične kvalifikacije enačiti s strokovnimi in pričnemo izbirati projektante za odgovorna dela brez izjeme samo z natečaji?

Drugi osnovni vzrok nesoglasij med odgovornimi forumi in strokovnimi društvi je v mnenju nekaterih vodilnih tovarišev, da so upravni organi tisti, ki naj odločajo, kaj in kako se bo delalo, naloga strokovnjakov pa da je le v tem, da odločitve izpeljejo. Ta miselni spodrsrljaj nova ustava dovolj jasno zanika s tem, ko daje ravno strokovnim družbenim organizacijam večjo težo pri sprejemanju odločitev upravnih organov. Prav ta spodrsrljaj pa je tisti neposredni vzrok, ki je Ljubljani zadal dva največja udarca v poslednjem času — rušenje Kozlerjevega dvorca in zgraditev podvozov — in ki še nadalje oblikuje njeno središče brez zveze z naravno rastjo in življenjskimi potrebami mesta. Temeljito poizvedovanje namreč privede do spoznanja, da za večino predlogov, za katerih izvedbo daje danes naša skupnost težke milijarde ali pa so pred tem, da se uresničijo, ne stoji utemeljena odločitev strokovnjakov, ampak so se — mnogi povsem slučajno — porodili v glavah nekaterih vodilnih tovarišev. Na drugi strani pa se mnogi strokovno podprti predlogi ne izvedejo, ker tem tovarišem niso všeč. Tako lahko opazujemo, kako je velik del gradbenih posegov v središču Ljubljane usmerjen samo v to, da bi dosegli čimvečji zunanji blišč, široke ulice, avditorij, paradni trg itd., medtem ko so socialne in zdravstvene ustanove (splošna bolnica, onkološka klinika, mladinski domovi, domovi za starce) pa komunalne ureditve stanovanjskih predelov — torej vse to, kar predstavlja resnično življenjsko raven nekega naroda — na presenetljivo nizki stopnji.

Podobno kot je Bogdan Pogačnik vprašal ob preureditvi Urbančeve hiše, lahko tudi mi vprašamo: S kakšno pravico lahko neki politični kolektiv, ki mesto slučajno upravlja, to mesto (ki pa predstavlja še dokaj večjo vrednost kot posamezna zgradba — in ne pozabimo, da je Ljubljana veljala za eno najlepših mest v tem delu Evrope) uniči z odločitvami, katere sprejme kljub vnaprej dokazanim napakam? In s kakšno pravico troši naš skupni denar za zidanje Potemkinovih vasi sredi Ljubljane, ko ga pa druge življenjsko

objekti, ki so v gradnji: nova pošta, 22 etažna upravna zgradba nasproti »kozolca«, hotel »Lev«, Metalke, stolpnice izvršnega sveta. Kaj malo bo ostalo od znamenitega pogleda na Ljubljano z Gradom z Bellevueja. Naj pripomnimo, da je zavod za urbanizem pred nekaj leti sklical posvetovanje z urbanistično komisijo Društva arhitektov Slovenije in zastopniki Urbanističnega društva Slovenije, da bi, dokler ni trajnejših urbanističnih regulativov, vsaj začasno določili vodila za zazidavo Ljubljane glede na občutljivo silhueto. Omenjeno načelo nizke zazidave ljubljanskih vrat je posvetovanje sprejelo, speljati ga ni mogel nihče (glej: Arhitekt, 2/1961, Majda Dobravec, Silhueta Ljubljane).

potrebujemo? Kaj ne bi bil po vseh razočaranjih preteklih let že čas, da bi začeli o važnejših odločitvah in izdatkih po predlogih strokovnjakov glasovati s splošnim referendumom, kakršnega nam zagotavlja ustava?

Po vsem tem nam je ostalo kaj malo od uvodnega optimizma, ostala pa je še pot k bolj humanemu obravnavanju mestnega središča, k urejevanju površin in stavb ne samo za promet, ampak tudi in predvsem za ljudi. In če so podvozi — ta zgodovinska napaka, ki bo Ljubljano verjetno že v bližnji bodočnosti veljala težke milijarde — danes toliko kot nepremakljivi, ali je vsaj nauk tisto, kar napako lahko vsaj delno odtehta?

Če kot nepristranski, čeprav dobro poučen opazovalec poslušáš razpravo o sekanju ravninskih gozdov, se ti v grlu pojavi isti grenki občutek kot ob razpravah o Kozlerjevi hiši in podvozih, le da za sedaj še brez tistega političnega priokusa, kot ga je imel oni. Tako se nam vedno mudi, zlasti, kadar je kako sekanje ali rušenje na vrsti! Ali ne bi mogli vsaj tu še malo počakati, drevesa zrastejo znova še počasneje kot hiše! Zakaj ne bi že vendar enkrat pričeli z urejevalnimi deli na osnovi dokončnih analiz in projektov, s čistimi, jasnimi računi in s popolnoma odkritimi kartami?

REFLEKSIJE

RAZLIČNI OBRAZI JERALE

Marjan Kolar

*Jerala ... — kedo te dokaže,
da si bil in da si in da moja pesem ne laže?*

(Intermezzo)

Ne da bi hotel omalovaževati celoto ali posamezne druge komponente, se mi zdi v Župančičevem fragmentu *Jerala* posebno živ in privlačen odnos med umetniškimi in protiumetniškimi principom. Tembolj, ker se je nekako ustalilo prepričanje (kljub temu, da dva odlična poznavalca Župančiča — kakor bomo videli — interpretirata ta odnos vsak po svoje), naj bo *Jerala* simbol za slovenskega meščana na prelomu stoletij, ker pač takratni meščan izpričano ni imel dosti posluha za umetnost, in pa, ker je Župančič brez dvoma oblikoval svojega junaka po njegovi podobi.

Namen tega sestavka je, brez kakršnih koli znanstvenih pretenzij osvetliti omenjeni odnos in ob svobodni interpretaciji podati nekaj novih sugestij.

Pri tem ni mogoče mimo Župančičeve lastne izjave o *Jerali*. Zato ker podaja princip celotnega dela in natančno karakterizira prvi obraz *Jerale*, pa je s tem pomagala ustvariti prepričanje, da je ta obraz edini.

»... *Jerala* bo satirični epos, junaka sem poznal osebno. Bil je velikan, do možganov ves zalit od tolšče, pogreznjen v materijo preko glave. Njemu nasproti postavim duha, urnega, gibčnega, vseobvladujočega — in tako naj se borita obadva principa...« (Izidor Cankar, *Obiski*, Ljubljana 1920, str. 175).

Jerala v prvem poglavju je res ves tak, kakor ga je napovedal pesnik: zamaščen možak, ki mu je mimo vsakdanjih opravil poglavitna skrb jed in